

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNI IJTIMOIIY HAYOTGA TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Erkaboyeva Dilnoza Avazovna

dilnozaerkaboyeva163@gmail.com

Turon universiteti Andijon filiali Pedagogika tarixi va nazariyasi

1-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu ma'qolada inklyuziv ta'lim tamoyillari, uning huquqiy-me'yoriy bazasi, O'zbekiston tajribasi, real hayot ko'nikmalarini rivojlantirish hamda amaliy pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Ayniqsa bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash — kommunikativ, mustaqillik va jamiyatga moslashuv ko'nikmalari orqali — qanday tashkil etilishi, 2020–2025 yillardagi islohotlar, maktab va maktabgacha ta'lim darajasidagi tajribalar misolida ko'rib chiqiladi. Ma'qola metodologik jihatdan nazariy tahlil va amaliy holatlar tahlilini birlashtiradi.*

Kalit so'zlar: *Inkluziv ta'lim, ijtimoiy hayot, , kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalar, individual ta'lim, inkluziya, ijtimoiy pedagog, ijtimoiy moslashuv*

Annotation: *This article analyzes the principles of inclusive education, its legal and regulatory framework, Uzbekistan's experience, the development of real-life skills, and practical pedagogical approaches. Special attention is given to how children's preparation for social life — through communication, independence, and social adaptation skills — is organized, using examples from reforms implemented between 2020 and 2025, as well as experiences at school and preschool levels. The article's methodology combines theoretical analysis with the examination of practical cases.*

Keywords: *Inclusive education, social life, communicative and social skills, individualized learning, inclusion, social pedagogue, social adaptation.*

Zamonaviy jamiyatda ta'limning asosiy maqsadlaridan biri — shaxsning ijtimoiy hayotga tayyorligi, mustaqil qarorlar qabul qila olishi va jamiyatda faol ishtirokchi bo'lishidir. Biroq, alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalar — nogironlik, rivojlanishdagi ortda qolish, psixologik-moslashuvdagi qiyinchiliklar kabilar — ko'pincha segregatsiyaga duch kelgan. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim — barcha bolalarga teng ta'lim va tarbiya imkoniyatlari yaratish orqali ijtimoiy adolatni ta'minlash vositasi hisoblanadi.

Xususan, inklyuziv ta'lim — bu nafaqat akademik bilim berish, balki bolalarni jamiyat hayotiga moslashuv, kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, mustaqil hayotga yo'naltirish orqali ularni haqiqiy fuqarolar kabi tarbiyalashdir.

So'nggi besh yil — 2020–2025 yillarda — O'zbekiston ta'lim tizimida **inklyuziv ta'lim**ga e'tibor oshdi: huquqiy me'yorlar qabul qilindi, maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv amaliyotlar kengaydi. Bu esa bolalarni jamiyatga moslashtirishda yangi imkoniyatlar yaratdi. Masalan 2020-yil 13-oktyabrda qabul qilingan "Alohida ta'lim

extiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi [PQ-4860] da Inkluziv ta'limni joriy etish bo'yicha 2020-2025 "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi.

Mazkur ma'qola: inklyuziv ta'lim jarayonida bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash qanday shakllanmoqda, qanday muammolar mavjud va ularni yechish bo'yicha amaliy tajribalar nimalardan iborat ekanligi haqida yoritiladi.

Inklyuziv ta'lim tushunchasi va tamoyillari

Inklyuziv ta'lim tushunchasi barcha bolalarga — ularning jismoniy, psixologik yoki rivojlanishdagi farqlari mavjud bo'lishidan qat'i nazar — teng ta'lim olish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv segregatsiya (alohida maktablar) yoki integratsiyadan (muhim jihatlarni taqsimlash) farqli ravishda, bir maktab, bir sinf, bir umumiy ta'lim muhiti yaratishni ko'zlaydi.

Inklyuziv ta'lim tamoyillari orasida — teng huquqlilik, individuallashtirilgan yondashuv, mos ta'lim muhitini ta'minlash va jamiyat bilan yaqin hamkorlik asoslari mavjud.

Ushbu tamoyillar asosida alohida ehtiyojli bolalar ham sog'lom tengdoshlar bilan birga ta'lim oladi, ularga moslashtirilgan darslar, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, kerak bo'lsa koreksion va reabilitatsion xizmatlar ko'rsatiladi.

O'zbekiston tajribasi: huquqiy-me'yoriy va amaliy asos

O'zbekiston mustaqillik yillaridagi ta'lim siyosatida inklyuzivlik muhim yo'lga aylandi. So'nggi yillarda qabul qilingan hujjatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishga bag'ishlangan. Masalan, davlat tomonidan alohida ehtiyojli bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirishga oid qarorlar qabul qilingan.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim muassasalarida inklyuziv amaliyot joriy etilmoqda — ya'ni nogiron yoki maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar ham umumiy ta'lim muhitida tahsil olishi uchun sharoitlar yaratilmoqda.

Lekin amaliyotda hali ko'plab muammolar mavjud: infratuzilma yetishmovchiligi, o'qituvchilar malakasining pastligi, maxsus mutaxassislarning kamligi, ota-onalarning xabardor emasligi kabi holatlar qayd etilgan.

Shu bilan birga, so'nggi yillarda umumta'lim maktablari inklyuziv sinflar tashkil qilishga intilmoqda, maxsus pedagog va koreksion xodimlarni jalb etmoqda hamda o'quv-dars jarayonini moslashtirish bo'yicha tashabbuslar mavjud.

Bu boradagi islohotlar va tajribalar bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda katta salohiyatga ega.

Bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash: amaliy yondashuv va metodlar

Inklyuziv ta'lim orqali bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash — bu faqat dars berishdan iborat emas, balki ularning jamiyatga moslashuvi, soft-skills (ijtimoiy ko'nikmalar), mustaqillik va hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishni talab qiladigan kompleks jarayon.

1. Kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish

Inklyuziv sinflarda umumiy ta'lim muhitida bolalar turli fon va imkoniyatlardan kelib chiqqan tengdoshlar bilan muloqot qiladilar. Bu ularning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi, ijtimoiy moslashuvini mustahkamlaydi, jamoadagi hamkorlik, empatiya va hamdardlik tuyg'ularini shakllantiradi.

Rolli o'yinlar, guruhli loyiha ishlari, juftlik va kichik guruhdagi mashg'ulotlar — bular inklyuziv ta'limda keng qo'llaniladigan metodlardir. Bu metodlar nafaqat akademik bilim, balki real hayotda zarur bo'lgan muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

2. Hayotiy ko'nikmalar va mustaqillik

Bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda kundalik hayot ko'nikmalari muhim rol o'ynaydi: transport va atrof-muhitda harakatlanish qoidalari, savdo-muloqot (do'konda xarid qilish), navbat, navbatsiz hayotda muomala tarzlar, shaxsiy gigiyena, vaqtni boshqarish, uy yumushlari — bular maktab va oila hamkorligida o'rgatiladi.

Inklyuziv muhitda bu ko'nikmalarni oddiy ta'lim jarayonidan tashqari, amaliy mashg'ulotlar, sotsial hikoyalar, sensor va psixologik integratsiya, rehabilitatsion yordamlar orqali rivojlantirish mumkin.

3. Individual ta'lim rejalari va moslashtirilgan yondashuv

Har bir bola o'ziga xos: imkoniyatlari, ehtiyojlari, psixologik holati turlicha bo'ladi. Shu sababli inklyuziv ta'lim doirasida individual ta'lim dasturi (ITD) tuzish zarur. ITD bolaning rivojlanish sur'ati, ijtimoiy moslashuv darajasi, koreksion ehtiyojlari asosida rejalashtiriladi. Bu reja orqali modellash, differensial metodlar, individual va guruh ishlari, mos darsliklar va qulay muhit yaratiladi.

4. O'qituvchilar malakasi va resurslar

Inklyuziv ta'lim muhitida o'qituvchi nafaqat dars beruvchi, balki psixolog-pedagog, qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi kerak. Bu esa o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligini, inkluziv metodlarni bilishini taqozo etadi. O'zbekiston maktablarida pedagoglarni tayyorlash, malaka oshirish kurslari, seminarlar orqali o'qituvchilarni inklyuziv tajriba bilan tanishtirish muhim.

Shuningdek, moddiy-texnik bazani — maktab infrastrukturasini, mos darslik va o'quv resurslarini, koreksion qulayliklar, psixologik va rehabilitatsion xizmatlarni yaratish zarur. Bu esa davlat va jamoat siyosatida inklyuziyaga doir strategik rejalarning ustuvorligini ko'rsatadi.

Natijalar va muammolar — amaliy tajriba

So'nggi yillarda O'zbekiston maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim joriy etilishida sezilarli ijobiy tendensiyalar mavjud.

Maktabgacha ta'limda inklyuziv sinflar tashkil etilmoqda, bu esa bolalarni erta yoshdan ijtimoiy muhitga moslashuvga tayyorlaydi.

Umumta'lim maktablarida maxsus ehtiyojli bolalar va sog'lom bolalarning birgalikda ta'lim olishi, ijtimoiy integratsiya va tenglik tamoyillarining amaliyoti kengaymoqda.

Pedagoglar tayyorgarligini oshirish, maxsus mutaxassislar tayinlash, koreksion va psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini yo'lga qo'yish bo'yicha bosqichma-bosqich ishlar olib borilmoqda.

Shunga qaramay, bir qator **muammolar** mavjud:

Maktab infratuzilmasi va moddiy-texnik bazaning yetishmasligi, nogiron bolalar uchun qulay sharoitlarning cheklanganligi.

Maxsus pedagog va koreksion mutaxassislarning kamligi, o'qituvchilarning inklyuziv pedagogika bo'yicha malakasining yetishmasligi.

Ota-onalar va jamiyat xabardorligi pastligi, stigma va noto'g'ri tushunchalarning mavjudligi.

O'quv dasturlari va resurslar moslashuvi, differensial o'qitish uslublari cheklanganligi.

Yuqoridagi holatlar inklyuziv ta'lim va bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash samaradorligini susaytirishi mumkin. Shu bois, keng qamrovli va tizimli yondashuv talab etiladi.

Tavsiyalar va istiqbolli yo'nalishlar

Resurslarni mustahkamlash va infratuzilmani takomillashtirish: maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarini nogiron bolalar uchun mos holatga keltirish — ramplar, maxsus hojatxonalar, qulay sinflar.

Pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish: inklyuziv pedagogika, differensial ta'lim, psixologik va koreksion metodlar bo'yicha doimiy treninglar va sem inarlar.

Individual ta'lim rejalarini keng tatbiq etish: har bir bola uchun ITD tuzish, o'quv dasturini moslashtirish, ijtimoiy va hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor.

Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlik: ota-onalarni inklyuziv ta'lim, ijtimoiy moslashuv, jamiyatdagi tenglik va hurmat tamoyillari bo'yicha xabardor qilish; jamoatchilik kampaniyalari va ma'rifiy tadbirlar.

Monitoring va baholash tizimini yo'lga qo'yish: inklyuziv ta'lim va sotsial moslashuv natijalarini baholovchi ko'rsatkichlar, o'quvchi va oila fikri, pedagoglardan qayta aloqa — bular asosida amaliyotni tahlil qilish va kerakli tuzatishlar kiritish.

Raqamli va innovatsion usullardan foydalanish: o'yinli ta'lim, vizual — audio materiallar, assistiv texnologiyalar, onlayn platformalar — bolarning o'zlashtirish jarayonini yengillashtiradi va ijtimoiy ko'nikmalarni yanada samarali rivojlantiradi.

Inklyuziv ta'lim — nafaqat ta'lim olish huquqini kengaytirish vositasi, balki **bolarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, jamiyatga moslashuvi va mustaqil hayotga kirishish uchun muhim fundamentdir**. O'zbekiston sharoitida oxirgi yillarda bu yo'nalishda sezilarli qadamlar qo'yildi: huquqiy me'yorlar qabul qilindi, maktab va maktabgacha ta'limda inklyuziv amaliyot kengaymoqda, pedagoglar va mutaxassislar tayyorlanmoqda. Biroq, samaradorlikni oshirish uchun infratuzilma, malaka, resurslar va jamiyat xabardorligini oshirish kerak.

S. V. Alexinaning fikricha, "**inkluziya** – ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirish va imkoniyati cheklangan shaxslarning birgalikda sifatli ta'lim olishga huquqlarini tan olish

maqsadlarini tushunishning bir xil ma'noda bo'lishini nazarda tutuvchi *ijtimoiy konsepsiya*" hisoblanadi.

Inkuziv ta'limni o'qitishda bizga ijtimoiy pedagoglar ya'ni ijtimoiy ishchilar kerak bo'ladi.

Ijtimoiy pedagog- ijtimoiy ishchi vazifalari:

- Bolani rivojlanishi uchun qulay bo'lgan muhitni tashkil qilish;
- Bola huquqini himoya qilish qoidalariga rioya qilish
- Bolani hayotiy ko'nikmasi, qobiliyatini, ta'lim olishi, sog'liqni saqlash, oiladagi sharoitlarini rivojlantirishga bo'lgan barcha ehtiyojlarini qondirish.

Bolani ijtimoiy himoyalash jarayonida *ijtimoiy pedagog* bilan ishlash mumkin.

Har bir bola davlat himoyasida bo'lib, mamlakatimizda *ijtimoiy qo'llash tizimiga* barcha bolalar qamrab olingan.

Ijtimoiy ishni maqsadi – bolani barcha ehtiyojlarini qoniqtirishga va uning oilasiga yordam berishga qaratilgan.

Agar yuqorida tavsiya etilgan choralar tizimli joriy etilsa — *inklyuziv ta'lim orqali bolalar nafaqat akademik bilim, balki ijtimoiy, kommunikativ va mustaqillik ko'nikmalarini ham egallab, haqiqiy hayotga tayyor bo'lgan fuqarolarga aylanishi mumkin.*

Shunday ekan, *inklyuziv ta'lim va ijtimoiy moslashuv* — bu davlat siyosati, pedagogik mas'uliyat va jamiyat benefiti bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Elyor Eshimov. "Inklyuziv ta'lim tushunchasi" — konferensiya materiallari.
2. Qo'chqorova E'zoza D. "Inklyuziv ta'limning tamoyillari va unga bo'lgan ehtiyojlar, uning sabablari bosqichlari" — ilmiy maqola.
3. Nigora Valixonova "Inklyuziv ta'lim" [darslik] Andijon-2024
4. Muhabbat Mustofoyeva. "Maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limning tashkil etilishi" — pedagogik jurnal maqolasi.
5. Azamat Boyqulov. "Yangi O'zbekiston — inklyuziv ta'lim islohotlari bosqichida" — ilmiy maqola.
6. Yo'ldasheva M.A., Teshaboyeva F. "Inklyuziv ta'limning O'zbekiston rivojlanishi" — ilmiy maqola.
7. Indira Ibragimovna Yusupova. "Ommaviy maktablarda inklyuziv ta'limni tashkil etish, muammo va yechimlar, istiqbolli rejalar" — ilmiy-tadqiqot maqolasi.
8. Javohir Ismoil ugli Abdullayev. "The Importance of Inclusive Education in Improving Education Quality" — xalqaro ta'lim jurnali maqolasi.